

NÁZORY VELENIA VOJENSKEJ OBLASTI 4¹ NA MOŽNOSTI VOJENSKEJ OCHRANY A OBRANY JUŽNÝCH HRANÍC SLOVENSKA V ROKOCH 1945 – 1950

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Opinions of the Czechoslovak Army on Capabilities of Military Defence and Protection of Slovakia's State Borders in 1945 – 1950. *Vojenská história*, 8, 3, 2004, pp 57 – 73, Bratislava. The author of the study elaborated the reconstruction of opinions on military and professional aspects of defence and protection of Slovakia's state border based on the analysis of command and command post exercises documents – their scenarios, practised situations and especially their solutions, decisions and standpoints of senior commanders from Slovakia in 1945 – 1950. The author takes note of proposed ways of military provision of western, central and eastern sections of the southern border of Slovakia in mentioned years.

Military History. Slovakia. Capabilities of Military Defence and Protection of Borders. After-war Years.

Vojenskoodborné aspekty zaistenia vonkajšej bezpečnosti československého štátu neboli bezprostredne po vojne v strede pozornosti odborníkov; velenie československej armády, ako aj vedenie štátu sa nimi zaoberalo len okrajovo. Avšak, hoci sa otázkami doktrínalnej povahy nezapodievali priamo a sústavne, predsa sa tieto otázky celkom neignorovali. Nové medzinárodné postavenie Československa, prudké zhoršovanie medzinárodných vzťahov, vojnová hystéria, vývoj vojenskej techniky a rad ďalších faktorov nútili velenie armády systematickejšie sa venovať rozvíjaniu názorov a predstáv vojenskej doktríny.² Týkalo sa to najmä otázok pravdepodobnosti novej vojny, jej časového horizontu, charakteru, rozsahu, miesta Československa v nej a úlohy, ktorú v nej zohrá československá armáda. Jednou z najdôležitejších otázok pri hodnotení základných doktrínálnych aspektov bola najmä potreba definovania potenciálneho nepriateľa a spojenca, a z toho plynúci problém organizácie prípravy a zabezpečenia armády, ako hlavného nástroja vedenia vojny, s vymedzením hlavných zásad ochrany Československa.³

¹Vojenská oblasť 4 s veliteľstvom v Bratislave bola vytvorená dočasnou mierovou organizáciou (prijatou 25. mája 1945) 12. júna 1945, keď boli súčasne zrušené veliteľstvá západnej a východnej oblasti v Nitre a Košiciach. Priestorovo pokrývala územie Slovenska a jej organizačný rámec tvorili dva armádne zbory – VII. s veliteľstvom v Trenčíne a VIII. s veliteľstvom v Banskej Bystrici. Oba zbory boli po prijatí novej organizácie 1. októbra 1947 prečíslované na V., resp. VI. a po reorganizáciách na jar 1949, resp. na jar 1948, aj zrušené. (Aby nedochádzalo k zamieňaniu jednotlivých zborov, v príslušných pasážach budú číslované tak, ako to pôvodne a priebežne stanovoval rámec oboch zmienených organizácií. Najprv bude uvedené pôvodné označenie a v zátvorkách označenie zmenené.) Každý zbor mal v priamej podriadenosti dve divízie. VII. (V.) armádnemu zboru bola podriadená 4. divízia, v októbri 1945 reorganizovaná na divíziu rýchlu (s veliteľstvom v Ružomberku, resp. v Žiline) a 9. divízia (s veliteľstvom v Nitre), VII. (VI.) armádnemu zboru bola podriadená 2. divízia, v októbri 1947 reorganizovaná na pešiu brigádu (s veliteľstvom v Banskej Bystrici) a 10. divízia (s veliteľstvom v Košiciach). K organizačnej štruktúre a dislokácii vojsk VO 4 bližšie pozri ŠTAIGL, J.: Organizačná a dislokačná výstavba československej armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1950. In: *Vojenské obzory*, 1995, č. 2, s. 91-111. Veliteľmi VO 4 boli v čase od júna do októbra 1945 brigádny generál Mikuláš Markus a v čase od októbra 1945 do októbra 1950, teda do jej zrušenia, brigádny, neskôr zborový, generál Michal Širica. Veliteľmi VII. (V.) zboru boli od júna do októbra 1945 generál Širica a od októbra 1945 až do jeho zrušenia v apríli 1949 brigádny, neskôr divízny, generál Markus. VIII. (VI.) zbor viedli od júna do októbra 1945 brigádny, neskorší divízny generál Ján Imro, od októbra 1945 do decembra 1947 brigádny generál Pavol Kuna a až do jeho zrušenia v máji 1948 brigádny generál Václav Vlček.

²ŠPIČÁK, M.: Československo a vojenská doktrína koncom 40. let. In: *Historie a vojenství*, 1967, č. 3, s. 489.

³ŠPIČÁK, M.: Československo a vojenská doktrína 1945 – 1949. Habilitačná práca. Brno : VA AZ, 1969, s. 45.

Pri určení budúceho potenciálneho nepriateľa sa vychádzalo zo skúseností z medzivojnového obdobia. Aj pri ich aplikácii na nové podmienky, determinované výsledkami druhej svetovej vojny, sa analogicky ukazovalo, že ním bude opäť Nemecko, prípadne i Maďarsko a Rakúsko. V novej celosvetovej vojne proti novému nemeckému expanzionizmu malo Československo bojovať ako člen širšej protinemeckej koalície, v čele ktorej mali stáť ZSSR a USA. Proces rozpadu protifašistickej koalície však postupne vyvolal niektoré korekcie v názoroch. Od polovice roka 1946 sa už pripúšťalo, že budúca vojna by mohla byť konfliktom medzi imperialistickým Nemeckom a slovanskými štátmi. Názory sa zmenili v súvislosti so zostrením medzinárodnej situácie v roku 1947. „Budúci nepriateľ“ sa už rýsoval v koalícii západných kapitalistických krajín, s USA a Veľkou Britániou na čele, keď charakter budúcej vojny sa už neočakával v boji nemeckého imperializmu so slovanstvom, ale v boji slovanského sveta so svetom anglosaským.⁴ Za daných predpokladov, v kontexte postupného začleňovania Československa do priestoru mocenského vplyvu ZSSR, sa do popredia dostávala predovšetkým problematika vojenskostrategického postavenia Československa v rámci obranného zoskupenia východného bloku, a v tejto súvislosti aj problematika vojenského významu Slovenska. Jeho miesto a úloha boli určené hlavne zemepisnou polohou a charakterom vzťahov k susedom na severe, predovšetkým však na juhu, kde situáciu komplikovala skutočnosť, že šlo o štáty patriace do skupiny porazených.⁵

Uvedenému triedeniu názorov na základné otázky vojenskej doktríny zodpovedala aj praktická príprava armády a jej velenia na ozbrojený zápas. Dôležitou súčasťou príprav a zdokonaľovania organizácie a dislokácie československej armády boli veliteľské cvičenia. Ich hlavným cieľom bolo nielen preveriť úroveň výcviku a pripravenosti jednotlivých veliteľov a ich štáby, ale ich aj zoznámiť s terénom a úlohami, ktoré by v prípade čiastočnej, alebo všeobecnej mobilizácie plnili. V rokoch 1946 a 1947 sa venovali hlavne štúdiu obrany hraníc. Ich účelom bolo preveriť organizáciu a dislokáciu armády v konkrétnych podmienkach zaujatia zostavy na zabezpečenie pohraničného územia a krytia hraníc a v konfrontácii s predpokladanou činnosťou nepriateľa. Cvičenia sa zameriavali na teoretické precvičovanie obrany, aj útoku, a pokúšali sa nájsť najvhodnejší variant na zabezpečenie hraníc. Nasledujúce veliteľské cvičenia v rokoch 1948, 1949 a 1950 kládli hlavný dôraz na praktické precvičovanie všetkých spôsobov vedenia bojovej činnosti a zefektívnenie vzájomnej súčinnosti všetkých druhov zbraní.

Vzhľadom na absenciu súhrnných a ucelených operačných plánov vojenského zabezpečenia hraníc, veliteľské cvičenia (konkrétne ich námety, cvičené modelové situácie, ich riešenia, rozboru terénu, rozhodnutia veliteľov, záverečné stanoviská a vyhodnotenia vyšších veliteľov) sú pre nás v podstate jediným zdrojom informácií. Závery, ktoré z nich plynú, nám umožňujú do istej miery rekonštruovať názory a predstavy velenia československej armády na možnosti vojenskej ochrany a obrany slovenských hraníc v období rokov 1945 – 1950, tzn. v období, v ktorom až do vytvorenia 2. vojenského okruhu v októbri 1950 predstavovalo Slovensko samostatnú vojenskú oblasť 4. V hodnotení vojenskostrategického postavenia Slovenska nastali viaceré postupné zmeny. Význam Slovenska ako operačného priestoru v plánoch nášho najvyššieho armádneho velenia klesal, výsledkom čoho bolo faktické obmedzovanie vojenskej prítomnosti i samotná zmena charakteru vojenských jednotiek na Slovensku.

Ambíciou štúdie je ukázať všeobecné predstavy veliteľského zboru československej armády na Slovensku o možnosti zaistenia a obrany Slovenska, predovšetkým jeho južného pohraničia. Pokúsi sa načrtnúť nielen predstavy dôstojníckeho zboru vyšších jednotiek dislokovaných na Slovensku, ale pokiaľ možno aj predstavy predstaviteľov najvyšších armádnych kruhov, a to v úsilí poskytnúť širší, aj keď ani zďaleka nie komplexný, pohľad na analyzovanú problematiku. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na dôležitú skutočnosť, že uvedené aplikácie zásad,

⁴Vojenské dějiny Československa od roku 1945 – 1955, V. díl. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 78.

⁵ŠTAIGL, J.: Vojensko-politické a vojensko-strategické postavenie Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1946). In: Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín 1994, s. 174-175.

ako aj konkrétne vyhodnotenia a závery jednotlivých protagonistov majú výlučne subjektívny ráz. Do úvahy taktiež treba brať „cvičný“ charakter samotných vojenských materiálov, úroveň vojenskoodborných znalostí riešiteľov precvičovaných situácií a ich odbornú pripravenosť, determinovanú, okrem iného, aj praktickými skúsenosťami z bojov na slovenskom území. Závery samotné odrážajú predvojnové názory na vojenské zabezpečenie štátnych hraníc, avšak odzrkadľujú aj úroveň dobového vojenského myslenia. Pre autenticnosť uvádzame všetky citácie v doslovnom znení, so všetkými gramatickými a štylistickými chybami.

Pri rešpektovaní danej vojenskopolitickej situácie v strednej Európe považovalo velenie československej armády prikrytie slovenských hraníc, s výnimkou hraníc so ZSSR, komplexné a priečne rozmiestnenie vyšších jednotiek na území Slovenska z vojenského hľadiska za kľúčové. Zámery Hlavného štábu československej brannej moci pri zabezpečovaní hraničnej čiary sa bezprostredne po vojne premietli i do dislokácie zborov, divízií a rozmiestnenia ich jednotlivých útvarov a jednotiek na Slovensku, nadväzujúc na predmnichovskú dislokáciu; zjavne naznačovali i hlavné úlohy vojenských zväzov a zväzkov.⁶ Treba však poznamenať, že ich priestorové rozmiestnenie v lete 1945 zodpovedalo predovšetkým aktuálnej situácii ich výstavby. Ich určenie sa v podstate nezmenilo ani po postupnej zmene strategicko-koncepcie obrany Československa⁷, súvisiacej s presunom jej ťažiska do zá-

⁶Bezprostredne po vojne obsadenie južného pohraničia zabezpečovali dve divízie (2., 4.). Ďalšie dve (9., 10.) zaistovali územie stredného a severného Slovenska. Úlohou zabezpečiť južné hranice však bola čoskoro poverená aj 10. divízia. (VHA Trnava, VO 4, č. j. 80 087/taj. 1. oddel. 1945 alebo VÚA Praha, MNO hl. št. č. j. 80 236/taj. oper. 1945.) Snaha komplexného prikrytia všetkých hraničných úsekov s orientáciou na slovensko-maďarské a slovensko-rakúske hranice bola síce u generála Markusa evidentná, avšak do značnej miery bola dôsledkom trvania brannej pohotovosti štátu, ktorá skončila koncom roka 1945. Jednotlivým zväzkom bol bezprostredne po vojne nariadený presun do pohraničných oblastí s cieľom prikrytia hraníc s tými štátmi, s ktorými bolo Československo vo vojnovom stave. A aj keď išlo o zaistovanie pohraničného územia a zabezpečenie hraníc, v praktickej rovine sa realizovalo podobným spôsobom, ako neskoršia plánovaná ochrana a obrana hraníc, hlavne tých južných. Podobné predstavy mal aj od konca októbra 1945 jeho nástupca vo funkcii veliteľa VO 4, generál Širica. Ten rovnako obhajoval názor o sústreďovaní hlavného obranného úsilia na južných hraničiach Slovenska, pričom nezabúdajúc ani na zaistenie slovensko-poľských hraníc. Zodpovedalo tomu i rozloženie vyšších jednotiek v hraničnom priestore, ktoré vychádzalo z predchádzajúcich skúseností. Južnú hranicu mali tento raz priamo zabezpečovať až tri divízie, od západu na východ 9., 2. a 10. divízia, zatiaľ čo bezprostrednou zálohou bola 4. divízia, reorganizovaná na divíziu rýchlu. Tá mala konkrétne zabezpečovať oblasti na severozápade Slovenska a plniť úlohu armádnej zálohy veliteľstva VO 4 či už na južnom, alebo západnom smere. Umiestnená v severnej polovici pozdĺžnej stredovej osi štátu mala za úlohu zasiahnuť na najviac ohrozených smeroch, prípadne rozvinúť útočnú činnosť. 2. a 10. divízia boli okrem toho v prípade potreby schopné zaistiť krytie severných hraníc. V oboch prípadoch vychádzali tak Markus, ako aj Širica, predovšetkým z bezprostrednej aktuálnej situácie. V určitom časovom horizonte totiž počítali s poklesom významu krytu severných hraníc, zatiaľ čo južnú hranicu obaja pokladali za trvale nebezpečnú, s možným stupňovaním napätia zo strany Maďarska. (ŠTAIGL, J.: Organizačná a dislokačná výstavba československej armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1950. In: Vojenské obzory, 1995, č. 2, s. 93.)

⁷V súvislosti s postupným upustením od ústupovej stratégie, prejavom čoho bolo zvýšenie obranného úsilia armády v západných častiach československého štátu na úkor jeho východných častí, sa po roku 1947 pristúpilo nielen k reorganizácii a redislokácii zväzkov a útvarov na Slovensku, ale aj k zmene ich dispozícií. Súviselo to so snahou spresniť ich úlohy z hľadiska operačno-taktických zámerov, v ktorých i naďalej mala dominovať požiadavka spoľahlivého zabezpečenia južných hraníc Slovenska. Fakt, že hranice s Rakúskom bolo možné zabezpečiť súčinnosťou 9. a moravskej 6. pešej divízie, ako aj tá skutočnosť, že Dunaj tvoril prirodzenú obrannú bariéru, dovolili úspešnejšie využitie síl a prostriedkov samotnej 9. pešej divízie, a tak priestor rozmiestnenia jej útvarov bol rozšírený na východ, keď sa jej ľavá hranica posunula od Komárna až k Šahám. Podobne sektor pôsobnosti najvýchodnejšej 10. pešej divízie bol rozšírený až k Jelšave a Tornali. Uvedeným rozšírením záujmových priestorov oboch peších zväzkov sa automaticky zúžil najkritickejší úsek 2. pešej divízie, reorganizovanej v roku 1947 na brigádu, čo umožňovalo jeho dôslednejšie prikrytie. (Tamže, s. 99.) Už na konci roka 1945, a hlavne v priebehu rokov 1946 – 1947, sa však preukázala praktická nevýhodnosť jednostranného zamerania obrany na južné hranice s Maďarskom a Rakúskom. Potvrdili to najmä vpády banderovcov cez východné a severovýchodné hranice Slovenska. (ŠTAIGL, J.: Povojnová koncepcia vojenskej obrany Slovenska. In: Kapitoly z vojenskej histórie Slovenska. Trenčín 1991, s. 154.) Po likvidácii banderovských tlúp a vzhľadom na predpokladaný vývoj vzťahov s Poľskom sa otázka krytia severných hraníc Československa relatívne zjednodušila.

padných častí štátu v roku 1947.⁸ Jadro vojsk bolo v definitívnom usporiadaní rozmiestnené na južnej hranici, ktorá bola podľa pôvodnej analýzy československej generality najcitlivejším miestom obrany na Slovensku. Tento fakt umocňovala, okrem iného, aj úloha, ktorú počas druhej svetovej vojny Rakúsko s Maďarskom zohrali.⁹

Vzhlľadom na pomerne dlhé a prístupné štátne hranice s južnými susedmi sa preto už v mierovej dobe považovalo za nevyhnutné vyriešiť ich zaistenie, a to zvlášť v počiatočných fázach eventuálneho ozbrojeného konfliktu. Predovšetkým šlo o vyhodnotenie jeho obrany z hľadiska operačných a taktických potrieb. Veliteľské cvičenia obrany československých hraníc sa takmer výlučne sústredili na štúdium obrany južných hraníc, ktoré sa vo VO 4 uskutočnili v septembri 1946, resp. v júni až auguste 1947. Z organizačných a dislokačných aspektov budovania československej armády boli dôležité predovšetkým veliteľské cvičenia vo výcvikovom roku 1947. Skúsenosti získané z týchto cvičení sa zhrnuli v dokumente „Poznatky zo štúdia obrany južných hraníc Slovenska“, ktorý obsahoval tak závery veliteľov jednotlivých divízií a veliteľov jednotlivých zborov, ako i celkové stanovisko veliteľa VO 4.¹⁰

Celá prihraničná oblasť s Rakúskom, hlavne však s Maďarskom, sa, ako to koniec-koncov vyplynulo zo samotných cvičení, členila na tri základné úseky – západný, stredný a východný. Úsek západný, tzv. dunajský, sa tiahol od hraníc s Rakúskom po obec Šahy, úsek stredný od Šiah po Plešivec, úsek východný od Rožňavy po spojeneckú hranicu so Sovietskym zväzom. Tomuto taktickému rozdeleniu úsekov zodpovedala aj dislokácia divízií československej armády na Slovensku, keď tri zo štyroch plošne zabezpečovali každý z troch uvedených úsekov. Štvrtá divízia predstavovala taktickú zálohu.

Sústredenie jednotlivých divízií naznačovalo s prehradením ktorých smerov a so zaistením ktorých kľúčových priestorov velenie rátať. Veliteľ 4. vojenskej oblasti, divízny generál Michal Širica, svoje predstavy prezentoval celkom jasne. Veliteľovi 9. divízie, plk. gšt. Jánovi Černekovi, dával za úlohu zaistiť tak predmostie s mestským obvodom Bratislavy, ako aj ľavé krídlo dunajského úseku pre prípad nepriateľského náporu z Novohradských hôr na západ a možného ohrozenia priestoru Parkaň (Štúrovo). Veliteľovi 2. divízie, brigádnemu generálovi Júliusovi Noskovi, zdôrazňoval, aby úseky v operačnom priestore divízie zaistil v tomto poradí: priestor Lučenec v úseku Želovce – Hajnačka, priestor Parkaň – Ipeľské Šahy a priestor Feledince – Rožňava. Hlavnou úlohou veliteľa 10. divízie bolo zaistenie priestoru Košíc a komunikačného spojenia z Košíc s územím východného susedného štátu. Pri zabezpečení pohraničného územia kládol, podobne ako aj veliteľia oboch armádnych zborov Markus a Kuna, hlavný dôraz na zaist'ovací sled, ktorý mal byť podľa neho zriadený z jednej tretiny vojenských prostriedkov, prostriedkov Finančnej stráže a Národnej bezpečnosti (ktoré mali prejsť

⁸V súvislosti s prijatými opatreniami na zvýšenie bojaskopnosti československej armády na západnej hranici štátu, to de facto znamenalo postupnú zmenu organizačnej štruktúry armády na Slovensku. Po reorganizácii armády v októbri 1947 sa tu síce organizačný rámec československých jednotiek ešte nijako výrazne nezmenil, keď z pôvodných štyroch vyšších jednotiek zostali tri (9 p. d., 10 p. d., 4 r. d.), zatiaľ čo štvrtá (2 p. d.) sa reorganizovala na brigádu, v roku 1948 však zmeny nadobudli podstatnejšie rozmery. Koncom mája bolo postupne zrušené veliteľstvo VIII. (VI.) armádneho zboru a 2. pešia brigáda bola redislokovaná do priestoru juhozápadných Čiech. V apríli 1949 bola zrušená 4. rýchla divízia a následne i veliteľstvo VII. (V.) armádneho zboru. V priamej podriadenosti veliteľstva VO 4 tak zostali len zrámcované jednotky 9. a 10. pešej divízie. (ŠTAIGL, J.: Organizačná a dislokačná výstavba československej armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1950. In: Vojenské obzory, 1995, č. 2, s. 100-101.)

⁹Severná a východná hranica v tejto súvislosti nepredstavovali také nebezpečenstvo ako južná, juhovýchodná a juhozápadná hranica s Maďarskom a Rakúskom, nakoľko hranicu so Sovietskym zväzom velenie československej armády hodnotilo ako jednoznačne spojeneckú a hranicu s Poľskom ako potenciálne spojeneckú. Československo-rakúska hranica až po Bratislavu bola považovaná za dôležitú, dôležitosť samotných slovensko-maďarských hraníc potom postupne klesala od západu na východ, (VÚA Praha, VKPR, šk. 7, č. j. 75/taj. 1947.) Príčinou podobných úvah bola okrem iného skutočnosť, že sovietska okupačná zóna po celej dĺžke hraníc s Rakúskom, ako aj rozmiestnenie sovietskych jednotiek v Maďarsku do istej miery neutralizovali obe krajiny, i keď na druhej strane velenie počítalo aj s prípadnou možnosťou ich zneužitia, a to či už zo strany Nemecka, alebo zo strany anglosaských mocností.

¹⁰VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

pod vojenskú právomoc okamžikom vyhlásenia brannej pohotovosti štátu), siahajúci do hĺbky 10 – 15 km od hraníc.

Najhustejšie sa mal tento sled rozmiestniť na čiare spájajúcej dôležité alebo takticky najvýhodnejšie miesta čo najhlbšie k hraničnej čiare. „Osádky dôležitých miest bránia sa na mieste i keby mali byť obklúčené.“¹¹ Dve tretiny prostriedkov Širica predpokladal rozmiestniť do záloh k dispozícii veliteľom práporov, plukov a divízií, aby tieto zálohy mohli zasiahnuť sústredene, včas a s čo najväčším dôrazom. „Každý vpád nepriateľských bánd, alebo vojsk treba útočne likvidovať a vniknutosť nepriateľa buď zničiť, alebo zajať. V zásade nesmie nepriateľ ani prechodne vniknúť cez zadný okraj zaist'ovacieho sledu.“¹² Širica pokladal za veľmi dôležitú koordináciu činnosti oboch armádnych zborov, a taktiež vzájomne susediacich divízií. Šlo jednak o spoluprácu medzi 9. divíziou a susednou 6. divíziou na južnej Morave v priestore ústia Dyje a jednak medzi 9. a 2. divíziou.

Pri riešení zostavy v západnom úseku, t. j. úseku 9. divízie, veliteľ VII. (V.) armádneho zboru, brigádny generál Mikuláš Markus, vychádzal z viacerých predpokladov. Popri pretrvávajúcom nedostatku síl a prostriedkov to bola predovšetkým šírka (200 – 270 km) a rôznorodosť samotného úseku. Ten delil na tri zvláštne územné celky: zakarpatský: od Dyje po Bratislavu, dunajský: od Bratislavy po Szob, a ipol'ský, resp. ipel'ský: od Szobu po Šahy. Ako kľúčový sa mu javil predovšetkým zakarpatský priestor, kde predpokladajúc, „že v budúcu nepôjde o dieľči konflikt“, očakával zásah nielen nepriateľa modrého, t. j. Maďarska, ale i čierneho, t. j. nepriateľa, ktorý by mohol zaútočiť z priestoru Rakúska.¹³ Časť tohto úseku vytvárala styčný priestor s Vojenskou oblasťou 3, a preto mala byť zaistená „styčnými oddielmi z moravskej strany u Lanžhotu a zo slovenskej strany u Kútov ...“, pod jednotným velením 6. pešej divízie na južnej Morave so zvláštnym dôrazom na Rabensburský revír pri ústí rieky Dyje. Význam tohto priestoru bol zdôraznený, okrem iného, aj konštatovaním, že „cez neho by mohli spoje vedúce na Bratislavu byť prerušené a táto sama obchvacovaná“.¹⁴ Prípadný neúspech vojsk na juhozápadnom smere, podobne ako neúspech v južnom smere, by vážne narušili kompatibilitu obrany južných hraníc a skomplikovali by armáde organizovane ustúpiť severným, resp. severozápadným smerom, kde sa mohli jednotky preskupiť a prípadne nasadiť do protiútok. Nevýhodou bola práve členitosť terénu a nedostatok komunikácií.

V tzv. dunajskom úseku sa ťažisko obrany malo sústrediť v priestore Bratislavy s jeho rozšíreným predmostím, ktoré podľa Markusa malo byť „vzhľadom k jeho všeobecnej dôležitosti upravené k priamej obrane a to na ľavom brehu Dunaja – v priestore od Devínskej Novej Vsi až asi po čiaru Rajka – Šamorín“. Všeobecne sa Dunaj hodnotil ako značná prekážka pre prechod väčších síl protivníka, ktorá dovoľovala „úsporné použitie obranných prostriedkov“.¹⁵ Velenie československej armády však muselo brať do úvahy aj zaujímavú skutočnosť. „Uvážili se, že Dunaj neustále posunuje svoje řečiště k jihu, může se stát, že by řečiště se na některých místech mohlo tak změnit, že bychom ztratili kontakt s Dunajem a že by se eventuálně mohlo vytvořit maď. předmostí na našem území“, ako sa konštatovalo v hraničných spisoch ministerstva vnútra o hraničnej demarkácii.¹⁶ O tom, že velenie počítalo aj s možným variantom nepriateľského pokusu o prienik cez túto prírodnú prekážku, svedčí aj scenár jedného z námetov veliteľského cvičenia, ktorý počítal s možným vpádom „modrých vojsk“ na Slovensko práve v jednom z najužších úsekov povodia Dunaja, v južnom cípe Malých Karpát. „Hlavní skupina útočných síl modrých proniká východně Malých Karpát ve směru Šamorín, Tmava, Piešťany ... pomocný úder zasadil modrý ve směru Bratislava – Plavecký Štvrtok – Malacky“, ako sa uvá-

¹¹VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

¹²Tamže.

¹³VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 230/taj. 1. oddel. 1947.

¹⁴VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

¹⁵VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 230/taj. 1. oddel. 1947.

¹⁶SÚA Praha, MV hraniční spisy 1918 – 1953, in. č. 206, H 1141 – 7/11 – 45.

dzalo v jednom z námetov veliteľstva moravskej 3. divízie.¹⁷ Zásadnou otázkou v celom dunajskom úseku mal byť preto podľa Markusa predovšetkým spôsob, akým sa má pristúpiť k obrane Dunaja. Jeho priamu obranu považoval za zbytočné plytvanie ľudským potenciálom a skôr sa prikláňal k alternatíve silného zaist'ovacieho sledu, ktorého jednotky „maly byť umiestnené len vo vyčkávacích miestach a sústredené vo väčších celkoch, či už k stíhaniu bánd, alebo k prevedeniu protiútokov na regulérneho nepriateľa“.¹⁸

Strategický význam mal ipel'ský úsek. Markus zdôrazňoval potrebu „zaistiť ľavý (vých.) bok dunajského úseku, ktorého obrana by mohla byť vyvrátená napr. útokom z Novohradských hôr cez Ipeľ a Hron na západ“. „Je nutné venovať sa výhradne východnej hranici (teda hranici pozdĺž toku Ipeľa – pozn. A. M.), ktorá je veľmi nebezpečná a doposiaľ história nas poučuje, že všetky veľké útoky sa dialy z tohoto smeru“, ako dodal veliteľ delostrelectva 9. divízie, pplk. del. Ján Kučera. Súčasne ale poukazyval na potrebu pohotovo chrániť smer západný proti „čiernemu“ nepriateľovi.¹⁹ Jednou z hlavných úloh, ktoré vo svojich obranných plánoch muselo velenie československej armády zohľadniť, bolo krytie Novohradských hôr a podpora pri prehradzovaní smerov v tomto priestore. Z tohto dôvodu sa najmä odporúčalo „vystužiť obranu v priestore Šahy“.²⁰ Nevýhodou celého ipel'ského priestoru, od ústia rieky Ipeľ k povodiu Dunaja, bola ľahká prístupnosť v dôsledku absencie prirodzených terénnych bariér. V dokumentoch ministerstva vnútra o hraničnej demarkácii sa hovorilo veľmi jasne – rieka Ipeľ „v letných mesiacoch vlastne potok, nemá žiadnu prirodzenú hranicu Slovenska a neskytá strategické opory“.²¹

Túto skutočnosť si veľmi dobre uvedomovali i na veliteľstve 4. ženijnej brigády – „Rieka Ipeľ ... je za suchého počasia vlastne len v tých miestach PT prekážkou, kde má vysoké brehy“. Z toho dôvodu jej veliteľ, mjr. Matušek, poukazyval na nutnosť priestory pri nízkych brehoch, „prebroditel'né jak pechotou, tak aj povozmi, autami a panciarmi“, zamínovať. V priestore ako Setych – Preselany, „kde Ipeľ opúšťa štátne hranice“, bolo zase podľa jeho mienky treba urobiť rozsiahlu úpravu brehov na protitankové prekážky. Úplne iná situácia vznikala v jarnom období. Husté a časté dažde totiž spôsobovali, že sa Ipeľ vylieval zo svojho koryta, zaplavoval rozsiahle inundačné územie, takže vytváral veľmi vhodnú prirodzenú prekážku.²² Samotné Novohradské hory s najvyšším bodom 939 m ovládali širokú rovinu, cez ktorú vedú trate Nové Zámky – Parkaň (Štúrovo), a Parkaň – Levice, a ako také umožňovali rozsiahle ofenzívne manévry.²³

Špecifický úsek predstavoval priestor Komárna, ktoré bolo významným komunikačným strediskom s obojstranne prehl'adnými brehmi Dunaja, čo bolo strategicky výhodné. Ochrana tohto predmostia v jednom z najjužnejších cípov Slovenska predstavovala, rovnako ako zaistenie predmostia a mestského obvodu Bratislavy či priestoru Parkaňa, významnú úlohu. Pri samotnom riešení zasadenia jednotiek v dunajskom úseku sa viac-menej počítalo s lineárnou zostavou, pričom prílišná šírka a značná členitosť úsekov si podľa veliteľa 9. divízie plk. Černeka vyžadovala „rozvinutie takmer väčšiny prostriedkov“ s decentralizovaním menších záloh. To však na jednej strane umožňovalo komplexné prikrytie celého hraničného úseku, na strane druhej malo ale za následok stratu ich údernej sily a pohyblivosti. Keďže generál Markus predpokladal ťažisko obrany v priestore Bratislavy a na východe pozdĺž Hronu, považoval za dostatočné ponechať v celom dunajskom úseku, s výnimkou uvedených priestorov, len minimum síl vylúčiac z toho zálohy.²⁴ V prípade nepriateľského útoku cez Ipeľ veliteľ vojenskej

¹⁷VHA Trnava, VO 4, č. j. 1736/dův. 1. oddel. 1947.

¹⁸VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 230/dův. 1. oddel. 1947.

¹⁹VHA Trnava, VO 4, č. j. 6418/dův. 1. oddel. 1947.

²⁰VÚA Praha, VKPR, MNO – hl. št., č. j. 6124, 6427/taj. 2. oddel. 1947.

²¹SÚA Praha, MV hraniční spisy 1918 – 1953, in. č. 206, H 1141 – 7/11 – 45.

²²VHA Trnava, VO4, č. j. 77 640/taj. 1. oddel. 1947.

²³SÚA Praha, MV hraniční spisy 1918 – 1953, in. č. 206, H 1141 – 7/11 – 45.

²⁴VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 230/taj. 1. oddel. 1947.

oblasti 4 Širica rátal s reálnou možnosťou podriaďiť všetky jednotky 2. divízie v tomto priestore veliteľovi 9. divízie, a to s cieľom „čo najrazantnejšie a najkomplexnejšie zastaviť a zničiť nepriateľa“.²⁵

Nezabúdalo sa ani na význam juhovýchodného cípu západného Slovenska. V jednom z prvých povojnových veliteľských cvičení zo začiatku januára 1946 práve tento priestor poslužil pri cvičeniach VII. (V.) armádneho zboru za potenciálne bojisko prípadných operácií. „Nepriateľ prekročil ... s prekvapením Dunaj v priestore Ostrihom – Neyrgesujfálu a zahájil postup všeobecne v smere Ostrihom – Nitra. V smere Ostrihom – Levice idú len slabé jednotky“, ako uvádzal námet veliteľa VO 4. Námetovým riešením mal byť sústredený protiútok v smere Vráble – Farnad – Parkaň po pohotovom sústredení všetkých jednotiek v priestore Nitra – Vráble – St. Tekov – Topolčianky. Zaujímavým a z hľadiska určenia pravdepodobných útočných smerov nepriateľa na južnom pohraničí bol kľúčovým záver o spôsobe realizácie protiútku: „VI. a. z. útočí vo všeobecnom smere Komjatice – Udvard – Perbete – Moča, vedľa VII. a. z. kryje záp. bok armády. VII. a. z. útočí na smere Vráble – Veľ. Ludince – Mužla a vedie nápor armády. VIII. a. z. útočí na smere Kálna – Tekov. Šarluhy – Biňa – Kamenica a kryje vých. bok armády proti úthroze z priestoru Novohr. hôr hlavne zo smeru Helemba.“²⁶

Jedným z najdôležitejších aspektov zabezpečenia pohraničného územia v úseku 9. divízie bolo ženijné zaistenie, ktoré, ako už bolo spomínané, bolo nedostatočné. Kalkulácia o rozsahu úprav bola značne vysoká, keďže terén bol rovinatý, bez významnejších či už protitankových, alebo protipechotných prekážok, ktoré bolo nutné vybudovať. Miestne zdroje však boli až príliš skromné, aby pokryli požiadavky na predpokladané množstvo prekážkového materiálu, bolo preto nevyhnutné ho prisunovať z iných zdrojov, napr. Malých Karpát. Veliteľ 4. ženijnej brigády, mjr. Ján Matušek, ťažisko obrany pochopiteľne kládol do strategicky významných priestorov a oporných bodov pozdĺž Dunaja a Ipl'a. Ohniská odporu navrhoval položiť do priestoru Bratislavy s jej petržalským predmostím, Komárna, Parkaňu, Kamenica n/Hr., ako i priestoru Pastoviec a Šiah. Každá z uvedených obcí mala byť zvlášť zosilnená na kruhovú obranu.²⁷ Celý sektor mal byť bránený s maximálnym využitím ľahkých a ťažkých opevnení.²⁸

Zo strategického pohľadu bol na krytie Podunajskej nížiny dôležitý a zároveň veľmi výhodný a na obranu vhodne usposobený kopcovitý a zalesnený reliéf medzi obcami Kamenica n/Hronom – Leled – Helemba. Tento oporný bod poskytoval možnosť ovládania a kontrolovania najdôležitejších komunikačných spojov, ktoré viedli z územia Maďarska „pozdĺž Dunaja do parkánskej nížiny a z priestoru Budapešte do ostrihomského komunikačného uzla“. Nezanedbateľným faktom bola v tomto prípade skutočnosť, že tieto kopce tvorili spoločne s jazykovitým výbežkom Štavnických hôr, južne od Želiezoviec, medzi údolím Ipl'a a Hronu, protiváhu v tomto priestore dominujúcim Novohradským a Bukovským horám na maďarskom území. Terén však umožňoval ľahké obklúčenie brániacich sa (československých) jednotiek, a preto bola pripravená alternatíva ich zásobovania zo vzduchu.²⁹ Reliéfna tvárnosť a členitosť juhovýchodného cípu západného úseku však bola značne odlišná. Zatiaľ čo priestor medzi Helembou a Kamenicou n/Hronom umožňoval vedenie pasívnej obrany, mierne zvlnenie a iba čiastočne pokrytie okolia Želiezoviec lesným porastom robilo z tohto priestoru ideálny tankový terén, kde sa mohli uplatniť zásady pružného vedenia boja. Hlavné osi sa mali preto podľa názorov viacerých ženijných dôstojníkov nevyhnutne zamíňovať.³⁰ Keďže celý západný úsek, podobne ako úsek stredný, vynikal svojou ľahkou priechodnosťou, veliteľ 4. ženij-

²⁵VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

²⁶VÚA Praha, Píka, šk. 12, in. č. 20, č. j. 52 172/dův. 1. oddel. 1945.

²⁷VHA Trnava, VO 4, č. j. 16 436/taj. 1. oddel. 1947.

²⁸VHA Trnava, VO 4, č. j. 4618/taj. 1. oddel. 1947.

²⁹VHA Trnava, VO 4, č. j. 77 640/taj. 1. oddel. 1947.

³⁰VHA Trnava, VO 4, č. j. 16 436/taj. 1. oddel. 1947.

nej brigády zdôrazňoval nevyhnutnosť vytvorenia ženijných motorizovaných zátarasovacích oddielov. Jednak pre prípad, že by bolo potrebné rýchle prehradenie niektorého z ohrozených úsekov či smerov, a jednak pre neskoršie ženijné zaistenie protiútoky.³¹ Západný sektor však predsa len poskytoval brániacim sa vojskám určité výhody. Hoci Podunajská nížina črtala výhodné podmienky na široký manéver a použitie všetkých druhov vojsk, túto výhodu do značnej miery znižoval veľký počet riek, hlavne v jej východnej časti. Predovšetkým dolné toky riek Ipel', Hron a Nitra, ktoré mali na jar vysoký stav vody a silne rozbahnené brehy, predstavovali vážnu prekážku na rozvinutie manévru, nakoľko prebiehali naprieč smermi pravdepodobného útoku.

Stredný úsek krytu hraníc Slovenska „blokoval“ značnú časť maďarského územia medzi Dunajom a Tisou a operačne prehradzoval dva nebezpečné vpádové smery: Šahy – Zvolen – Banská Bystrica a Balašské Ďarmoty (Balassagyarmat) – Zvolen. (Prerušenie hlavného komunikačného spojenia medzi západným a východným Slovenskom hrozilo bezprostredne aj zo smeru Salgótarján – Lučenec – Zvolen.) Veliteľ VIII. (VI.) armádneho zboru, brigádny generál Pavol Kuna, označil tento priestor za „staré bojisko od príchodu Maďarov do Európy“.³² Ako taký spadol do kompetencie veliteľstva 2. pešej divízie, patriacej do zostavy Kunovho armádneho zboru. Jej veliteľ, generál Nosko, bol presvedčený, že „v prípadnej budúcnosti náš južný sused povedie svoje útočné akcie tými hlavnými smermi, ako tomu bolo v roku 1919 a v roku 1938“. Postupom pozdĺž riek s hlavným zameraním na životne dôležité komunikačné uzly stredného a južného Slovenska si mohol protivník v tomto priestore vytvoriť podmienky, aby „ovládnutím prerezal silničné a železničné tepny a rozvrátil v krátkom čase obranu južného pohraničia“.³³ Tento úsek však podľa hodnotenia veliteľa vojenskej oblasti 4, generála Širicu súčasne vytváral výhodné podmienky na vlastné útočné smery do priestorov Salgótarján, Budapešť – Hatvan a Eger – Miškovec (Miskolc).

Zaujímavé boli vyhodnotenia celého južného pohraničného priestoru stredného Slovenska na veliteľských cvičeniach v teréne v septembri 1946. Vo všeobecnom operačnom rozkaze veliteľa 2. divízie, Noska, sa prekvapujúco zdôrazňoval nepriateľský postup s pravdepodobným ťažiskom útoku na trase Ipoľské Šahy – Balašské Ďarmoty – Lučenec – Rimavská Sobotá – Linhartovce, ktorou mohol nepriateľ preniknúť medzi Slovenským Krušnohorím a maďarským pohorím Búkk a zaistiť si tak výhody pre ďalší postup na východ. Berúc do úvahy tieto operačné možnosti nepriateľa Nosko navrhoval obranu nielen divízie, ale aj celého zboru organizovať pozdĺž toku rieky Rimavy. V tejto súvislosti bola nevyhnutná úprava predpolia s vybudovaním mýnových polí, okopov a protitankových prekážok. Najdôležitejšie sa mu javilo udržať priestor Rimavskej Soboty, ako aj zabrániť nepriateľovi prekročiť spomínanú vodnú prekážku, nakoľko by tak mohol nepriateľ preniknúť do údolia rieky Blhu, a tým obchvátť susednú 10. divíziu zo severu. V rozhodnutí veliteľa 2. divízie sa už v roku 1946 pokladalo za samozrejme organizovať podvratnú, teda diverznú, činnosť v tyle nepriateľa a zabezpečiť pri obranných prácach úzku spoluprácu vojenských zložiek a civilných skupín.³⁴

Pri riešení zaistenia pohraničného územia v tomto operačnom pásme musel Nosko, podobne ako veliteľ 9. divízie, rešpektovať tri dôležité faktory – veľkú šírku úseku, jeho reliéfnu nehomogénosť a chronický nedostatok síl a prostriedkov. V tomto úseku to bola predovšetkým skutočnosť, že sa neopieral o žiadnu prírodnú prekážku, akou bola v západnom úseku rieka Dunaj, a preto mal byť celý úsek upravený na priamu obranu s dôrazom na obvod miest Lučenec a Fil'akovo. O kľúčovom charaktere južného pohraničia stredného Slovenska svedčila aj skutočnosť, že Novohradské hory severne od Vírova, patriace Maďarsku, predstavovali pre nášho južného suseda „bezprostrední výpadní bránu do srdce Slovenska“. Ved' z Novohrad-

³¹VHA Trnava, VO 4, č. j. 77 640/taj. 1. oddel. 1947.

³²VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

³³VHA Trnava, VO 4, č. j. 13 280/taj. 1. oddel. 1947.

³⁴VHA Trnava, VO 4, šk. 1, in. č. 19, str. 530-531, 532-535, 605.

ských hôr viedla prirodzená cesta na Ipoľské Šahy, Krupinu a Zvolen.³⁵ Z terénneho hľadiska sa v tomto priestore dali rozlíšiť dva druhy úsekov, ktoré sa markantne odlišovali. Úsek kopcovitý, zalesnený a neprehľadný, ako napr. úsek Plášťovce, Modrý Kameň, Lučenec, Filákov, Feledince (Jesenské) či Plešivec, umožňoval „od začiatku rušiť a oslabovať“ a takýmto spôsobom „výdatne opotrebovať živé sily protivníka“. Úsek prehľadný bez terénnych výhod, široký s pomerne rozvinutou komunikačnou sieťou, naopak, sťažoval účinné realizovanie obranných opatrení. Týkalo sa to predovšetkým úsekov Pástovce, Šahy, Slovenské Ďarmoty, Bušince a Linhartovce (Lenartovce). Vzhľadom na takúto rôznorodosť úseku generál Nosko nemohol sily rozdeliť len na tzv. sled zaist'ovací a sled záloh. Predpokladal preto v prvom prípade „posadiť jednotky priamo do obrany na dôležitých smeroch za účelom ničenia protivníka už od hraničnej čiary“, v prípade druhom aplikovať systém „silných záloh s úlohou zasiahnuť sústredene tam, kde protivník preniká“. Úseky pasívne mali byť pod stálym dozorom, zatiaľ čo v úsekoch aktívnych sa mala vytvoriť „taká obrana, ktorá vyhovuje úlohe jak priestorove, tak i časove“.³⁶

Vedenie tak obranných, ako aj útočných, foriem bojovej činnosti umožňovala v uvedenom priestore okrem variabilnosti samotnej operácie hlavne rozdielna povaha terénu, ktorá vyžadovala značnú variabilitu v prístupe k plánovaniu i samotnému prevedeniu tej-ktorej operácie. Na pravdepodobných smeroch útoku protivníka a v priestoroch, ktoré sa mali bezpodmienečne udržať, sa preto počítalo tak s vybudovaním ohnisk odporu, ako aj s možnosťou zdržovať nepriateľa pohyblivou obranou, alebo ústupovým bojom. Ohniská odporu sa nemali budovať lineárne, ale čiastočne hlbšie, aby sa navzájom kryli paľbou. Za chybné sa považovalo riešenie umiestniť jednotky do bezprostrednej blízkosti hraníc. Kunovi sa javilo rozhodne výhodnejšie prenechať nepriateľovi časť územia, ak nevystaví celú obranu nepriateľskému pozorovaniu, a to hoci aj za cenu jeho neskoršieho „ťažkého dobývania“.³⁷ Celkovo bolo podľa neho potrebné „usmerniť obranu na určité body, resp. smery a nevoliť obranu lineárnu“. Pre prípadný ústup sa malo vopred pripraviť niekoľko obranných čiar, avšak predpokladal, že „niekde sa budú musieť osádky brániť na mieste“. Pri zoskupovaní vojenských síl a prostriedkov Nosko navrhoval zostaviť tzv. pozorovací sled z jednej tretiny, maximálne dvoch tretín, dobre vyzbrojených jednotiek, a to na zvlášť dôležitých smeroch. Zvyšok jednotiek mal ako pohyblivá záloha „zasiahnuť buď protiúderom, alebo prehradením dôležitého smeru zastaviť postup protivníka a tak získať čas pre prísun ďalších záloh event. obsadenie HOP“. Pri organizovaní obrany sa teda uplatnil podobný spôsob ako pri organizovaní západného úseku. V súvislosti s potrebou účelnejšie organizovať obranu pohraničia sa zaujímavým javil postreh o potrebe vytvoriť samostatné pohraničné prápory a decentralizovať velenie v tomto priestore, čo znamenalo preniesť zodpovednosť na veliteľov jednotlivých práporov za svoje pásmo činnosti a značnú dávku iniciatívy.³⁸

Veliteľ VIII. (VI.) armádneho zboru, generál Kuna, si bol taktiež vedomý reliéfnej zložitosti terénu v úseku 2. divízie, pričom dôrazne poukazoval na skutočnosť, že samotný terén „usmerní činnosť nepriateľa na určité preňho najvýhodnejšie priestory“. Aby predišiel rozloženiu všetkých síl do obrany, vychádzajúc z pochopiteľnej snahy pokryť celý úsek, zdôrazňoval predovšetkým význam neprehľadných priestorov, „ktorými sa nepriateľ bude môcť dostať skryte na naše územie“. Zalesnené a členité „predpolie“ síce na jednej strane nevylučovalo možnosť infiltraácie nepriateľských bánd, ktoré by šírili na československom území chaos a zmätok, na strane druhej však sťažovalo prekvapivé rozvinutie síl úderného zoskupenia nepriateľa, i keď súčasne nevylučovalo možnosť jeho prekvapivého priblíženia, pri hlavnom obrannom pásme. Za nevyhnutné považoval zriadenie silného zaist'ovacieho sledu, ktorý by zaručoval veliteľom

³⁵SÚA Praha, MV hraniční spisy 1918 – 1953, inv. č. 206, H 1141 – 7/11 – 45.

³⁶VHA Trnava, VO 4, č. j. 13 280/taj. 1. oddel. 1947.

³⁷VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

³⁸VHA Trnava, VO 4, č. j. 13 280/taj. 1. oddel. 1947.

voľnosť jednania a vplyvanie na priebeh boja použitím svojich záloh. Aby s nimi velitelia mohli zasiahnuť rýchle a kdekoľvek, bolo zasa podľa Kunu nevyhnutné zvýšiť ich manévrovaciu schopnosť.³⁹ Z operačného hľadiska v úseku 2. divízie hodnotil za najdôležitejšie klasické smery Balašské Ďarmoty – Zvolen a Šahy – Zvolen – Banská Bystrica, vedúce do údolia Hrona. Bolo teda jasné, že priestorom, ktorý sa bude musieť za každú cenu udržať, budú Levice. Jeho ovládnutím by si totiž nepriateľ kryl bok svojich ofenzívnych akcií práve na oboch spomínaných smeroch. „Je nepravdepodobné, že by nepriateľ nekombinoval akci z Novohr. hor postupem ve směru na Levice“, ako to už vo svojich pripomienkach k námetom veliteľských cvičení VII. (V.) zboru zo začiatku januára 1946 zdôraznil 1. podnáčelník Hlavného štábu, divízny generál Heliodor Píka.⁴⁰ Popri úseku Šahy – Balašské Ďarmoty sa teda vlastné útočné akcie protivníka dali predpokladať aj v úseku Vámosmikola – Šahy vo všeobecnom smere na Levice.⁴¹

V prípade ofenzívneho riešenia konfliktu však veliteľ vojenskej oblasti 4 považoval za nevyhnutné kontrolovať taktiež priestor Fiľakovo – Lučenec, nakoľko do neho vyúsťovali nepriateľské vpádové smery nielen z priestoru Ballašských Ďarmôt, ale aj z priestorov Salgótarján a Ózd – Putnok. Podľa Širicu navyše boje v tomto priestore zbavovali „možnosti prekročiť štátnu hranicu“.⁴² V súvislosti s vytvorením akejsi protiváhy ľahkej priechodnosti sektoru Šahy – Balašské Ďarmoty bola nesporne zaujímavá iniciatíva štábu 4. ženijnej brigády. Ten, akceptujúc inundačnosť (zátopovosť) tohto sektoru, navrhoval v priestore Šahy – Homok vybudovať úrodnú priehradu, pri deštrukcii ktorej by bolo zatopené najbližšie okolie, v ktorom by nepriateľ stratil možnosť manévru.⁴³ Okrem toho sa aj v tomto úseku plánovalo s rozsiahlou ženijnou úpravou pohraničného územia. Z hľadiska ženijného zabezpečenia hraničnej čiary šlo predovšetkým o zatarasenie všetkých komunikačných priechodov zadrôtovaním, zbarikádovaním či zamíňovaním, o úpravu a prípravu na ničenie dôležitých priebežných komunikácií do vnútrozemia. Veľký dôraz sa kládol i na úpravu dôležitých objektov, osád a komunikačných uzlov v zaisťovacom pásme na kruhovú obranu.⁴⁴

Velenie československej armády na Slovensku pripisovalo dôležitý význam aj priestoru Plešivec – Banrève, ako to dokazuje námet z roku 1949. Umožňoval totiž ľahkú dosiahnuteľnosť, a teda i dostupnosť operačného priestoru Rimavskej Soboty, spĺňajúceho všetky predpoklady na vedenie manérovej vojny.⁴⁵ V kombinácii s postupom v smere Šahy – Krupina a Šahy – Modrý Kameň mohol nepriateľ uzavrieť, a tým zároveň „vyvrátiť krídlo červených južne Poľana 1459, zničiť ho a dosiahnuť priestor Zvolen“. Tak ako porážka v priestore Nových Zámkov odkrývala Bratislavu, tak aj porážka v priestore Lučenca, resp. Šiah, otvárala cestu do srdca stredného Slovenska. V súvislosti s naplnením týchto predpokladov si veliteľstvo VII. (V.) armádneho zboru uvedomovalo, že pokračujúcemu nepriateľskému vpádu bude možné čeliť v čiastočne vybudovanom obrannom postavení na rieke Slatina. Ako ďalší predpoklad nepriateľovho zámeru veliteľstvo divízie uviedol možný „postup v smere Polichno – Turie Pole – Pliešovce – Zvolen“, ktorý znamenal opätovné obchvátenie krídla červených, tentoraz brániacich sa v údolí rieky Slatina, kam sa po ústupe počítalo s novým obranným postavením.⁴⁶

S touto oblasťou ako operačným priestorom, avšak v širších súvislostiach, počítalo aj štábnospojovacie cvičenie z polovice mája 1949, ktoré sa na veliteľstve VO 4 konalo v rámci 4. pešej armády. Tá sa mala vytvoriť v prípade vojny práve z organizačného rámca vojen-

³⁹VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

⁴⁰VÚA Praha, Píka, šk. 1, in. č. 20, č. j. 52 172/dův. 1. oddel. 1945.

⁴¹VHA Trnava, VO 4, č. j. 31 717/taj. 1. oddel. 1947.

⁴²VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

⁴³VHA Trnava, VO 4, č. j. 16 436/taj. 1. oddel. 1947.

⁴⁴VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

⁴⁵VHA Trnava, VO 4, č. j. 46 000/taj. oper. 1. oddel. 1949.

⁴⁶Tamže.

skej oblasti 4. Účelom cvičenia bolo ukázať rámec a rozsah obrannej operácie armády, ako aj precvičenie činnosti a zladenie štábov pri plánovaní obrannej operácie. Námet uvádzal: „MODRÝ svojimi mohutnými a technicky dobre vybavenými silami zahájil ofenzívu proti obrane ČERVENÝCH na rieke Dráva a Maruša na všeobecnom smere Päťskostoly – Ratiboň so strategickým cieľom Hornosliezská priemyselná oblasť.“ Širica v tejto súvislosti vyzdvihol značnú výhodnosť Veľkej uhorskej nížiny, ktorá črtala všetky predpoklady na uplatnenie miestnej prevahy mechanizovaných i leteckých jednotiek. Húževnatým odporom, vedeným na spôsob zdržiavacieho boja, sa podľa neho dal získať čas nevyhnutný na prípravu obrany na rieke Dunaj, v lesnatých priestoroch Novohradských hôr, Matry, Bukových hôr až ďalej na východ.

Už samotný priebeh ďalších udalostí predznamenal, s akými alternatívami malo velenie čl. armády počítať. „Po neúspešnom pokuse MODRÉHO o prekročenie Dunaja v priestore Komárna, MODRÝ ... vyrazil k ofenzíve severovýchodne Novohradských hôr, aby vyvrátil obranu na Dunaji a tak si uvoľnil prechody cez Dunaj na pôvodnom smere.“ Aby túto ofenzívu mohol uskutočniť, bolo podľa Širicu potrebné, aby si nepriateľ zaistil priestor Modrý Kameň – Krupina – Zvolen. Červený zaujal čiastočne vybudovanú obranu na západ od čiar Novohradské hory – Nová Baňa až po Banréve – Revúca. Aj pri prevedení tohto manévru sa zdôrazňovalo, že druhé sledy a zálohy by mali byť umiestňované centrálné tak, „aby ich manéver mohol byť hromadne a snadno uskutočniteľný do ktoréhokolvek priestoru na zničenie toho nepriateľa, ktorému sa snáď podarilo do obrannej zostavy vniknúť“. Terén sa mal súčasne využiť tak, aby „udržaním pre obráncu výhodných priestorov rozdrobil a roztrieštil kompaktnosť nepriateľských útočiacich síl. Táto zásada sa zvlášť v našom teréne dá použiť a dáva obráncovi výhodu vziať do rúk iniciatívu tým, že zkanalizujeme sily útočnikove tam, kde ich najúčinnšie môžeme zničiť.“

Takýmto spôsobom sa mal nepriateľ zoslabovať, zatiaľ čo dobre pripravené a zrealizované protiúder mali viesť k jeho definitívnemu zničeniu. V tomto prípade šlo o protiúder v smere Vereš – Balašské Ďarmoty, na ktorom sa mali podieľať 4. armáda, t. j. VO 4, v úzkej súčinnosti s armádou 3., t. j. VO 3, ktorá mala viesť hlavný úder vo svojom úseku v smere Nitra – Šahy. Referát plk. gšt. Jána Krnáča o práci tylu zdôraznil v tejto súvislosti: organizovať zásobovanie 4. armády na dvoch hlavných a vedľajších smeroch s ťažiskom na smere Turčiansky Svätý Martin – Zvolen – Krupina. Podľa neho to bol predovšetkým terén, ktorý diktoval vytvoriť zásobovacie základne v údolí Turca. Základnú štruktúru organizácie tylu však dávali aj komunikácie. Z toho vyplývalo ťažisko na spomínanom smere Turč. Sv. Martin – Krupina.⁴⁷ Jednoznačne obsahové zameranie námetov viacerých cvičení, viažuce sa k južným oblastiam západného, predovšetkým však stredného Slovenska, teda jasne poukazovali na fakt, že práve s týmito oblasťami velenie československej armády na Slovensku najreálnejšie počítalo ako s operačným priestorom budúceho konfliktu.

Nakoniec tu bol východný úsek, ktorý spadal do pôsobnosti veliteľstva 10. divízie. Samotná terénna konfigurácia východného Slovenska bola veľmi rozmanitá. Neprístupnosť spôsobená kombináciou priečných horských chrbtov, značne prevýšených a husto zalesnených, sa tu často striedala s ľahkou prístupnosťou údolí. Ponechajúc mimo pozornosti severné hranice, kde hlavnými vpádovými smermi boli smery Krosno – Duklianský priesmyk – Svidník a Sajok – Lupkovský priesmyk – Humenné, sa najnebezpečnejším javil smer Sečov – Dargovský priesmyk – Košice. Zatiaľ čo na slovensko-poľskej hranici vytvárali hlavné smery pri nepriateľskom útoku priechody s priebežnými cestnými a železničnými komunikáciami, na južnej hranici vpádové pásma vymedzovali toky riek Bodrog a Slaná.

Charakteristickou črtou východného úseku, podobne ako v niektorých častiach úseku stredného, bola veľká členitosť a neprehľadnosť terénu, ktorá spôsobovala čiastočnú, častokrát však

⁴⁷VHA Trnava, VO 4, šk. 16, príloha č. 2, č. j. 46 153/taj. 1. oddel. 1949.

úplnú decentralizáciu jednotiek, ktoré sa museli nevyhnutne organizovať nie podľa dôležitosti, ale podľa schodnosti konkrétnych chrbtov a údolí. Do úvahy sa musela brať i tá skutočnosť, že neprehľadnosť mala za následok aj zhoršenie spolupráce jednotiek jednotlivých druhov zbraní, hlavne pechoty a delostrelectva a celkovej koordinácie medzi nimi.⁴⁸ Nedostatok komunikácií, podobne ako neschodnosť terénu, navyše sťažovali ich celkové zhromažďovanie, presuny, samotný boj, manévrovanie, zásobovanie a spomaľovali pohyby nielen pri útoku, ale i pri prípadnom ústupe. I preto velenie československej armády predpokladalo, že nevyhnutným cieľom útočných operácií nepriateľa sa, nielen v oblasti východného Slovenska, stanú komunikácie prechádzajúce údoliami, východy z hôr a križovatky.⁴⁹

Veliteľ 10. divízie, brigádny generál Emil Perko, už aj vzhľadom na šírku úseku svojej divízie a jej nedostatočné personálne, ako i materiálne vybavenie, pôvodne rozdelil úsek divízie na dva operačné podúseky. Západný sa mal tiahnuť od východnej hranice rieky Bodvy až po rieku Bodrog, úsek východný od rieky Bodrog ďalej na východ. Podstatnou nevýhodou celého úseku 10. divízie však boli Slanské vrchy, ktoré ho prirodzeným priečnym spôsobom rozdeľovali na dva približne rovnako široké, samostatné terénne celky. Toto rozdelenie si vyžadovalo, aby každý podúsek mal vlastného veliteľa. Veliteľstvo divízie so súhlasom nadradeného veliteľstva armádneho zboru preto stanovilo Slanské vrchy za hraničný medzník celého východného úseku namiesto rieky Bodrog.⁵⁰

Rozdielne boli aj úlohy podúsekov. Zatiaľ čo západný mal prehradzovať dôležité smery, hlavná úloha východného podúseku spočívala v zaistení komunikácií k východnému susedovi. Ťažisko obranného úsilia sa kládlo do priestoru Rožňavy s jej komunikačným prepojením na Spišskú Novú Ves a na oblasť Košíc, ktorá kryla údolie Hornádu a smer na Prešov. Zdôraznené bolo najmä to, že „asi od priestoru Rožňavy na východ uplatňuje sa zaiste naše spojenectvo so SSSR i po stránke operačnej v stále silnejšom zaistení“. Zvláštna pozornosť sa mala pritom venovať zaisteniu železničného spojenia so Sovietskym zväzom, zvlášť pri hraniciach od Michalianskej po Slovenské Nové Mesto. Z týchto dispozícií vyplývalo i rozdielne zoskupenie jednotiek 10. divízie. Pri zabezpečení západného podúseku sa mohla dodržať zásada pomeru síl „jednej a dvoch tretín“, ktorá predpokladala použitie jednej tretiny na zaistenie a udržanie tzv. spravodajského dotyku, dve tretiny na vytvorenie ohnísk odporu a na protiútoky na dôležitých smeroch. Vo východnom úseku si zaistenie komunikácií s východným spojencom vyžadovalo väčšinu síl, a to aj vzhľadom na to, že hlavná komunikácia viedla priamo pozdĺž slovensko-maďarských hraníc.⁵¹

Obrana východného úseku divízie a udržanie železničnej trate Košice – Slovenské Nové Mesto – Čop bola však podľa veliteľa VIII. (VI.) zboru, generála Kunu, len ťažko mysliteľná bez narušenia integrity štátneho územia Maďarska. Na splnenie tejto úlohy navrhoval dva spôsoby riešenia tohto problému v prípade vyhrotenia vzťahov s týmto južným susedom. Tým prvým bolo vyslanie silnej, dobre vyzbrojenej, diverznej skupiny na maďarské územie, „ktorá by znepokojovaním kraja pútala na seba po určitý čas časti branných síl nepriateľa“. Tým druhým bolo zmocnenie sa masívu Fekete h. trig. 589 – N. Halgato trig. 545 – Szava h. trig. 478 „ako akého si predmostia“. ⁵² Prvé riešenie sa podľa Kunu núkalo hneď v úvode črtajúceho sa konfliktu, keď nepriateľ ešte neporuší otvorene integritu nášho územia, ale len zintenzívni diverznú činnosť bánd, to druhé hneď po sebamenšom otvorenom porušení nedotknuteľnosti československého štátneho územia, „počážme hneď po zahájení nepriateľstva“.⁵³

⁴⁸VHA Trnava, VO 4, šk. 24, č. j. 3347/dôv. 1. oddel. 1947.

⁴⁹VHA Trnava, VO 4, šk. 24, č. j. 47 570/dôv. 1. oddel. 1947.

⁵⁰VHA Trnava, VO 4, č. j. 3780/taj. 1. oddel. 1947.

⁵¹Tamže.

⁵²VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

⁵³VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

Nad samotným priebehom úvodnej fázy prípadného konfliktu sa zamýšľali viacerí vojenski velitelia. Vzhľadom na prítomnosť sovietskych okupačných vojsk tak v Maďarsku, ako aj Rakúsku, sa v najbližšom období vpád cudzích ozbrojených regulárnych vojenských jednotiek síce neočakával, viacerí velitelia, vrátane generálov Markusa a Širicu, však nevyklúčovali diverznú a sabotážnu činnosť ozbrojených jednotlivcov či ozbrojených skupín a tlúp.⁵⁴ Generál Kuna ešte v októbri 1947 predpokladal, že „začiatok nepriateľstva prejaví sa prepadmi prevádzanými bandami z nepriateľského územia na vlastné“. Podľa neho mohli mať tieto prepady cieľ spravodajský, záškodnícky a niekde sa zdanlivo mohli prejavíť vo forme normálneho útoku. Zároveň predpokladal, že „Tieto skupiny budú sa väčšinou vyhýbať dlhotrvajúcim potyčkám /:pre nebezpečie zaskočenia:/ ...“ Bandy sa podľa neho mali usilovať maximálne narúšať komunikácie, prepadať osady a odlúčene vojenské časti, ako aj „propagandou šíriť neistotu“. Práve Slanské vrchy poskytovali dosť možností na infiltrovanie týchto bánd na slovenské územie, rovnako ako okolie Sátoraljaújhely umožňovalo robiť sabotážne akcie na železničnom spojení so ZSSR. Za najvhodnejší spôsob ako sa vysporiadať s takýmito bandami, považoval Kuna pútať tieto bandy na jednom smere a zálohami zasahovať do ich bokov a tylu.⁵⁵ Aj v samotnej cvičnej smernici divízneho generála Píku, vtedy už zástupcu náčelníka Hlavného štábu, sa rátať s nepriateľskými útokmi, poprípade aj hlbšími vpádmi na naše hranice, ktoré mali mať údajne za účel „jen provokaci a zneklidnění našeho pohraničí, sabotáže, destrukce a získaní kořisti“.⁵⁶

Otázkami prípravy vojsk na možné stretnutia s bandami sa zaoberali viacerí vysokí vojenski funkcionári armády na Slovensku. Veliteľ VII. (V.) armádneho zboru Markus napr. ešte v lete 1947 vylúčil dielčí konflikt regulárnej vojenskej povahy a viac počítal s možnosťou boja s bandami. „Je nutné prijať koncepciu o nutnosti boja nie len proti regulárnemu vojsku, ale i proti bandám a to s celým dôrazom a všetkými prostriedkami“, ako zdôvodňoval výhodnosť svojho návrhu organizovať v rámci každej vyššej vojenskej jednotky jeden partizánsky prápor, resp. vojenskú jednotku, špeciálne cvičenú na protipartizánsky boj. Podľa neho: „Bolo by tak dobre využitie prirodzenosti slovenskej povahy, tak vhodné pre tento spôsob boja, ktorá vie rozhodnúť morálne i materiálne.“ Ako Markus ďalej podotkol, dôkazy pohotovosti a vyspelosti v takýchto bojoch so záškodníckymi bandami podali partizáni „v nedávnom boji proti UPA“. Výcvik partizánskych oddielov mal pritom ostať v kompetencii armády.⁵⁷ S takouto predstavou sa plne stotožnil i plk. gšt. Ján Stanek, veliteľ 4. rýchlej divízie. Zdôraznil predovšetkým tú skutočnosť, že „na zisťovanie bánd a ich ničenie“ bolo by potrebné „vytvoriť špeciálne jednotky, ktoré by nič iného na starosti nemaly“. Dostatočným dôvodom takého riešenia malo byť predovšetkým to, že velitelia vojenských jednotiek a útvarov nemohli v prípade vojny proti týmto elementom uvoľniť dostatočné sily bez toho, aby neoslabili údernú silu „i tak pomerne, početne malých stavov u podriadených jednotiek“.⁵⁸ Na zisťovaní bánd sa tak mali podľa predstáv Staneka zúčastňovať aj všetky zložky vlastenecky zmýšľajúcich obyvateľov. S jeho návrhom zorganizovať štyri hraničiarske motorizované prápory a dislokovať ich v najdôležitejších pohraničných priestoroch Parkaňa, Ipoľských Šiah, Rimavskej Soboty a Trebišova súhlasil do istej miery aj Markus. Zároveň však predpokladal, že budúci stupeň zabezpečenia hraníc bude ináč usporiadaný, ako to bolo v roku 1938, a že jeho prevádzka bude podstatne závisieť od „koordinácie mnohých rôznych zložiek národa“.⁵⁹

Uvedené názory a predstavy československého armádneho velenia na Slovensku sa premietli i do spôsobu organizácie krytia hraníc Slovenska, s prihliadnutím na hranice južné. Širica vo

⁵⁴VHA Trnava, VO 4, č. j. 80 646/taj. oper. 1945.

⁵⁵VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

⁵⁶VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

⁵⁷VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 061/taj. 1. oddel. 1947.

⁵⁸VHA Trnava, VO 4, č. j. 30 413/taj. 1. oddel. 1947.

⁵⁹VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 061/taj. 1. oddel. 1947.

svojom vyhodnotení vykonaných cvičení, okrem iného, uviedol, že: „Celková zostava 4 vyšších jednotiek, z ktorých 3 sú rozmiestnené od západu k východu vedľa seba a 1 je umiestená ako záloha okolo svojho SV v Žiline, vyhovuje pre obranu južných hraníc Slovenska najlepšie.“⁶⁰ Za pozornosť stojí upresnenie eventuálnych možností použitia tejto zálohy, ktorú predstavovala 4. rýchla divízia. Je zaujímavé, že predstavy o jej použití mali velitelia slovenských útvarov a zväzkov trochu odlišné. Veliteľ vojenskej oblasti 4 napr. toto použitie charakterizoval takto: „Táto záloha môže sa uplatniť zvlášť v strednom úseku, napr. na smere Žilina – Zvolen – Lučenec, ale tiež na dunajskom a moravskom, konečne i v úseku východnom, napr. na smere Žilina – Poprad – Spišská Nová Ves a ďalej na Košice, Rožňavu, alebo Prešov. Je-li naopak treba obrátiť operačné úsilie k juhozápadu, tedy do moravskej oblasti, je zaiste výhodné, keď sú pre tento účel k dispozícii ihneď 2 vyššie jednotky /4. divízia a valná časť 9. divízie/.“⁶¹ Závery svojho nadriadeného podporil i jeho zástupca plk. gšt., neskorší brigádny generál, Elemír Polk, ktorý taktiež považoval za možné presunúť a následne i operovať so 4. divíziou v priestore Nitra – Sereď – Šaľa n/Váhom, resp. v priestore Banská Bystrica – Zvolen – Brezno n/Hronom.⁶² Naproti tomu k trochu odlišnému názoru dospel veliteľ 4. rýchlej divízie, plk. Stanek, ktorý dôrazne upozorňoval, že tento zväzok sa nehodí pre zásah v hornatom teréne stredného Slovenska v priestore Lučenca, a že naopak „plného využitia pre zásah proti nepriateľovi“ by divízia dosiahla iba na západnom Slovensku v priestore Bratislava – Trnava – Nitra – Levice, či na východnom Slovensku v priestore Trebišov – Michalovce – Kapušany.⁶³ Dôvodom jeho obavy boli samotné ťažkosti pri potrebnom presune cez horské hrebene, „zvlášť cez Šturec“, kde komunikácie za vojny boli poničené s dosiaľ nedostatočne opravenými objektmi. „Priestor zásahu pre rýchlu divíziu je daný vzniknutosťou situáciou, taktickou potrebou a nie vhodným. alebo nevýhodným terénom“, ako v ostrom vystúpení reagoval na Stanekove úvahy jeho priamy nadriadený, veliteľ zboru, Markus. Nevýhodnému terénu v priestore Lučenca bolo podľa neho potrebné čeliť „vhodnou voľbou smeru a rozumným vymedzením úkolov, čo do času i priestoru“.⁶⁴ Hlavný štáb československej armády pri obrane južných hraníc počítal so silnými zálohami.

Prezentované predstavy dôstojníckeho zboru československej armády na Slovensku boli teda celkom jasné a v zásade zodpovedali predstavám, ktoré zdieľali i predstavitelia najvyššieho československého armádneho velenia. Zväzky, dislokované v pohraničných oblastiach, sa mali použiť na zastavenie možného nepriateľského útoku. Ich úlohou bolo nedovoliť nepriateľovi preniknúť do hĺbky československého územia a v stretových bojoch ho donútiť prejsť do obrany. Kľúčovú úlohu pri stanovovaní koncepcie obrany Slovenska zohral predpoklad nepriateľa o voľbe hlavného a pomocného úderu na nitrianskom, zvolenskom a košickom smere. Námety, scenáre i samotný priebeh cvičení jasne naznačovali i samotnú predstavu velenia československej armády na Slovensku o možnom priebehu vojenských operácií v tomto priestore a poukazovali tak na hlavné vojenskostrategické a vojenskooperačné súvislosti obrannej koncepcie jeho ochrany.

Z interpretácie uvedených predstáv, teda podľa môjho názoru, možno vyvodit' niekoľko záverov. Zabezpečenie hraníc na Slovensku bolo v praktickej rovine nedostatočné. Pomerne veľká dĺžka hraníc na Slovensku, nesúvislý pevnostný systém v pohraničnom pásme, rovinatá konfigurácia terénu, hlavne v jeho južnej časti, a absencia hraničných prekážok, akými boli napr. súvislé toky väčších riek a súvislé pohoria, znemožňovali vedenie úspešnej, vopred pripravenej obrany. Ťažisko obrany oboch armádnych zborov preto nemohlo byť sústredené na hlavnom obrannom pásme a bojová zostava jednotlivých divízií a plukov v im určených priestoroch

⁶⁰VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

⁶¹VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 262/taj. 1. oddel. 1947.

⁶²VHA Trnava, VO 4, č. j. 75 887/taj. 1. oddel. 1947.

⁶³VHA Trnava, VO 4, č. j. 30 413/taj. 1. oddel. 1947.

⁶⁴VHA Trnava, VO 4, č. j. 78 061/taj. 1. oddel. 1947.

toroch nemohla byť, čo do hĺbky, dostatočná. Niekde to malo nevyhnutne za následok, že útvary bránili pridelené úseky v lineárnej zostave bez potrebnej zálohy v hĺbke obrany. To nepriaznivo vplývalo nielen na štruktúru, ale aj účinnosť obrany samotnej. Dôsledkom bolo neúmerné rozptýlenie síl a prostriedkov, ktoré obmedzovalo možnosť vytvorenia ich relatívnej prevahy na najviac ohrozených smeroch.

Pokiaľ ide o samotné reliéfne pokrytie jednotlivých hraničných úsekov, velenie československej armády na Slovensku za prijateľný hodnotilo iba terén na strednom a východnom Slovensku. Avšak iba v niektorých priestoroch mohli jednotky, využívajúc všetky dostupné výhody terénu, vhodnou obranou na mieste nepriateľa spomaľovať a vyčerpávať. Pri predpokladanej prevahe protivníka peším zväzkom tak v podstate pripadala úloha statická, zatiaľ čo kľúčový význam pripadal rýchlej divízii, ako jedinému zväzku schopného manévru.

Dôležitú úlohu pri určovaní koncepcie obrany Slovenska zohrávala jeho relatívne neveliká hĺbka, ktorá, hlavne na zvolenskom a košickom smere, nútila velenie armády plánovať operácie čo najbližšie k hraniciam. Spomínaná absencia hraničných prekážok a pevnostných zariadení v pohraničí i v zázemí však uľahčovala práve na južnej hranici každému agresorovi dostatočne manévrovať a bojové akcie preniesť do hĺbky slovenského územia. Generalita si tento nedostatok jasne uvedomovala a možnosť prípadného prekvapenia protivníkom čiastočne minimalizovala tým, že určila predpoklad jeho hlavného a pomocného úderu. Hlavnú zásluhu na tom mala samotná konfigurácia terénu, ktorá usmerňovala nepriateľský postup na vopred určených trasách. Výsledným dôsledkom bolo zníženie nebezpečenstva vážnych strát vo vlastných radoch a zvýšenie efektívnosti obrany, ktoré by ináč nevyhnutne viedli k rozptýleniu jednotiek pozdĺž celej obrannej čiary. Predovšetkým na týchto predpokladaných vpádových smeroch bolo podľa záverov viacerých cvičení nevyhnutné vybudovať opevnené priestory, avšak nie úplne v blízkosti hraníc, ale v dostatočnej hĺbke, hlavne v najviac odkrytých sektoroch pohraničného pásma v západnej a strednej časti Slovenska. Obkľúčené jednotky, či zoskupenia v nich, mohli v prípade potreby fungovať samostatne. Minimálne mohli mať dôležitú úlohu pri marení plynulého postupu protivníka, v najlepšom prípade zasa mohli nepriateľský vľom blokovat' a zaistiť východzie podmienky pre plánovanú protiofenzívu.

Z hľadiska spôsobov vedenia bojovej činnosti dôležité cvičenia sa realizovali v rokoch 1948, 1949 a 1950. Tematicky boli v súlade s predstavami o obrane štátu, ku ktorým sa velenie československej armády v predchádzajúcich dvoch rokoch postupne prepracovalo, a ktoré sa v konečnom dôsledku odrazili i v námetoch cvičení, precvičovaných jednotlivými vojenskými oblasťami. Modelové situácie vychádzali z predpokladu, že sa nepriateľ po zahájení vojnových operácií bude usilovať vytvoriť z československého územia nástupový priestor na útok na východ.⁶⁵

Z hľadiska spôsobu vedenia bojovej činnosti, pri súčasnej realizácii opatrení súvisiacich s obranou československých hraníc, sa špecifické cvičenie uskutočnilo roku 1948. Jeho predmetom a námedom bol útočný boj, s prielomom obrany nepriateľa, a vedenie tohto boja v hĺbke podľa najnovších zásad a skúseností z poslednej vojny na jednej strane (červenej) a vedenie obranného boja na strane druhej (modrej).⁶⁶ Červená strana, teda československá armáda, nacvičovala útok zosilnenej pešej divízie na slabo vybudované obranné postavenie v smere hlavného náporu armády s prielomom nepriateľského obranného postavenia do celej hĺbky taktickej obrany. Úlohou modrej strany, t. j. nepriateľa, bolo viesť boj v obrannom postavení s predpokladom protiútok vyššej mechanizovanej jednotky.⁶⁷ Už samotná príprava, plánovanie a organizovanie prielomovej operácie naznačovali veľmi zaujímavý moment, a síce postupné stotožnenie sa československej brannej moci pri obrane hraníc svojej krajiny so zásadami ak-

⁶⁵Vojenské dějiny Československa od roku 1945 – 1955, V. díl, Praha, Naše vojsko 1989, s. 329.

⁶⁶VHA Trnava, VO 4, č. j. 216 326/taj. 1. oddel. 1948.

⁶⁷VHA Trnava, VO 4, šk. 7, č. j. 216 922/taj. 1. oddel. 1948.

tívnej, útočnej bojovej činnosti. Ako sa v relácii veliteľa vojenskej oblasti 4 uvádzalo, predmet cvičenia bol stanovený ako „útok pešej divízie v hornatom teréne s využitím úspechu a prechod do obrany“.

Cvičenia v podstate pozostávali z troch základných situácií, ktoré predstavovali tri základné bojové fázy: presun divízie do priestoru taktického použitia, vlastná útočná operácia s využitím úspechu, t. j. prenasledovanie a nakoniec prechod do obrany.⁶⁸ Účelom cvičenia bol predovšetkým výcvik vojska, obzvlášť súčinnosť všetkých druhov zbraní pri prielomovej operácii a tiež ukážka bojovej skutočnosti prielomu. Cvičenia mali zároveň preskúmať stupeň výcviku jednotiek, ich spoluprácu s rôznymi zbraňami, ich morálnu a fyzickú vyspelosť a na základe toho zistiť hodnotu a spôsobilosť nášho vojska. Veliteľ VO 4, gen. Širica, vyzdvihol ešte dva dôležité ciele cvičenia. Tým prvým bolo poukázať na spôsob vykonania prielomu podľa skúseností z poslednej vojny, najmä však podľa zásad a doktríny Červenej armády a porovnať ich s prevedením prielomu podľa starých zásad prvej svetovej vojny. Druhým, podstatne dôležitejším, cieľom bolo zvýrazniť, že i v obrane je možné a veľmi potrebné vnucovať nepriateľovi vlastnú vôľu, t. j. vytvárať také situácie, v ktorých je možné likvidovať a po častiach ničiť útočiacie sily nepriateľa – donútiť nepriateľa rozvinúť čo najväčšie ľudské a materiálne sily, a tým ich predčasne opotrebovať a získať čas pre prípravu protiúderu, ktorý mal donútiť nepriateľa zasadiť zálohy.⁶⁹ Pri analýze obrany Širica vyzdvihol predovšetkým jej tvrdosť, ktorú vojská mali podľa neho prejavovať tým, že „sa húževnate bránia na mieste a za nijakých okolností neopustia im prikázaný obranný úsek i keď sú prekročené útočiacim sledom, alebo im hrozí obklúčenie“.⁷⁰

V tejto súvislosti na potrebu dôsledného zaistenia pohraničného územia poukázal vo svojich poznatkoch z cvičení v pohraničí v roku 1949 i náčelník Hlavného štábu československej brannej moci, zborový generál Šimon Drgáč. „Stále jest nutno připomínat cíl ZPÚ (zabezpečenie pohraničného územia – pozn. A. M.), t. j. udržet s danými prostředky po určitou dobu svěřený úsek pohraničního území především proti útokům motomechanisovaných jednotek, výsádkům a záškodníkům a získat tak čas pro zasazení dalších jednotek.“ Podľa neho si splnenie tohto cieľa vyžadovalo jednak maximálnu veliteľskú pružnosť, iniciatívu, rozhodnosť a aktivitu, ako aj nezlomnú snahu zabrániť preniknutiu nepriateľa pohraničným územím. Avšak „bít se na místě neznamená zapustit se v určitém místě do terénu a zůstat tam děj se co děj, že je naprosto nutné, jakmile se naskytne k tomu příležitost, bít se útočně a bít nepřítel všími prostředky“, ako zároveň zdôraznil.⁷¹

Predmetom zimného veliteľského cvičenia v roku 1950 bola „likvidácia nepriateľského výsadku rýchlou vyššou jednotkou“. Námet bol volený zámerne tak, aby sa riešila izolácia a následná likvidácia nepriateľských jednotiek na osobitných smeroch. Samotná úvaha o takomto spôsobe boja svedčila, že s podobnou alternatívou nepriateľského pokusu o prenesenie bojového frontu do tyla nášho priestoru velenie československej armády počítala.⁷² Špecifikom cvičení bolo precvičovanie spolupráce vojska so ZNB a civilnými zložkami; ich účasť pri všetkých dovedty absolvovaných cvičeniach neprichádzala do úvahy.⁷³ Skutočnosť odzrkadľovala úsilie československého armádneho velenia o zaangažovanie čo možno najväčšieho počtu zložiek štátu do obrany hraníc.

Veliteľské a veliteľsko-štábne cvičenia v prvých piatich povojnových rokoch podstatnou mierou prispeli k zefektívneniu operačnej a bojovej prípravy československej armády, ako aj sa-

⁶⁸VHA Tmava, VO 4, šk. 14, č. j. 45 773/taj. I. oddel. 1949. alebo VÚA Praha, MNO-hl. št., sign. 85-2/4/taj. I. oddel. 1948.

⁶⁹VHA Tmava, VO 4, č. j. 216 326/taj. I. oddel. 1948.

⁷⁰Tamže.

⁷¹VHA Tmava, VO 4, šk. 18, č. j. 13 872/taj. I. oddel. 1949.

⁷²VHA Tmava, VO 4, č. j. 10 135/taj. I. oddel. 1949.

⁷³VHA Tmava, VO 4, č. j. 45 773/taj. I. oddel. 1949.

motnému zdokonaleniu jej organizačnej a dislokačnej výstavby. Z hľadiska praktickej prípravy veliteľského zboru československej armády šlo predovšetkým o precvičenie skúseností z poslednej vojny a ich aplikáciu v nových podmienkach. Cvičenia (tak na mape, ako i v teréne) dali veliteľom a štábom všetkých stupňov jedinečnú možnosť tieto skúsenosti prehľbiť a vyskúšať si ich tak v teoretickej, ako aj praktickej rovine. Témy samotných cvičení boli v súlade s predstavami, ku ktorým sa velenie armády po vojne postupne prepracovávalo a naznačovali, s akými možnosťami ochrany a obrany štátnych hraníc južného Slovenska velenie československej armády na Slovensku ráta. Cvičenia v podstate preverili organizáciu a dislokáciu armády v konkrétnych podmienkach, ale aj jej pripravenosť z hľadiska úrovne operačného plánovania a osvojenia si najrôznejších spôsobov vedenia bojovej činnosti.

A. MASKALÍK: DIE ANSICHTEN DER FÜHRUNG DES MILITÄRGEBIETES 4 BETREFFS
DER MÖGLICHKEITEN MILITÄRISCHEN SCHUTZES UND VERTEIDIGUNG
DER SÜDLICHEN GRENZEN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1945 – 1950

Der Schutz und die Verteidigung der Staatsgrenze gehören zu den wichtigsten Prioritäten der Sicherheitspolitik jedes souveränen Staates. Als Bestandteil der Staatspolitik stellen die Sicherheits-, Militär-, Regime- und technischen Maßnahmen eine Gesamtheit dar, die die Unantastbarkeit der Staatsgrenzen und den Schutz seiner politischen, militärischen und ökonomischen Interessen gewährleisten. Die Art und Weise des Schutzes und der Verteidigung der Staatsgrenze widerspiegelt nicht nur die auslandspolitischen, militärpolitischen, innenpolitischen und sicherheitspolitischen Aspekte, Komponente und Zutritte, sondern auch militärfachliche Aspekte, die unmittelbar sowohl mit dem Schutz der Grenze, als auch mit den Möglichkeiten ihrer militärischen Sicherung und Schutzes allein zusammenhängen.

Die Tschechoslowakische Republik, deren Wehrmacht sich nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges mit einer ganzen Reihe von existierenden Problemen abfinden musste, war keine Ausnahme. Die Aufmerksamkeit der Armee, die durch konkrete Aufgaben wie Besetzung des Grenzgebietes, Hilfe bei der Aussiedelung der Bevölkerung ungarischer und deutscher Herkunft, Liquidation faschistischer Diversion oder Kampf gegen Bandera – Truppen, zu sehr gebunden war, musste sich außer anderem auch auf dringendere Fragen, vor allem auf die Frage ihrer Größe, Organisation und Dislokation und materieller Sicherung konzentrieren. Dabei kam in den Vordergrund auch die Frage der militärischen Aspekte der Grenzenverteidigung.

Im Hinblick auf die Absenz von zusammenfassenden und komplexen Operationsplänen der militärischen Sicherung der tschechoslowakischen Grenzen waren die einzige Informationsquelle zu den Möglichkeiten ihres Militärschutzes und ihrer Verteidigung in den Jahren 1945 – 1950 die Kommandoübungen. Genau diese wurden zum wichtigen Bestandteil der Vorbereitungen und Vervollkommnung der eigenen Organisation und Dislokation der tschechoslowakischen Armee. Ihre Entwürfe, Lösungen von verschiedenen geübten Situationen oder Entscheidungen und Auswertungen der Befehlshaber machten teilweise möglich, die Fragen betreffs Ansichten und Vorstellungen des Kommandos der tschechoslowakischen Armee auf diese Problematik zu beantworten.

Die Studie strebt an, die allgemeinen Vorstellungen des Militärkorps der tschechoslowakischen Armee in der Slowakei betreffs der Problematik der militärischen Sicherung und Verteidigung der Slowakei, besonders aber ihres südlichen Teiles, zu zeigen. Teilweise deutet sie nicht nur die Vorstellung des Kommandos über den eventuellen Verlauf der Militäroperationen in diesem Gebiet an, sondern verweist auch auf die militär-strategischen und Militäroperationszusammenhänge der Verteidigungskonzeption seines Schutzes in dem kritischen Zeitabschnitt von der Befreiung bis zum Jahre 1950.